

Magyar Képzőművészeti Egyetem
Doktori Iskola

Mű-émlék-mű

DLA értekezés tézisei

Dobó Bianka
2023

Témavezető: Lengyel András DLA

1. A kutatás előzménye

A Magyar Képzőművészeti Egyetem elvégzése utáni időszakban munkáim kiinduló pontjaként a városi, épített tér formakészletét vettem alapul. Budapest és szülővárosom, Szeged közötti sok ingázásnak köszönhetően a figyelmem a nem-helyekre irányult. Később Budapestre költözve, a nagyvárosi környezet immár helyi lakosként való megélése gyakorolt rám hatást. Folyamatosan foglalkoztattak a funkcionális helyszínek alul- és felüljárói, állomásai és embertömegei, a nem-helyek és ezek változásai. A 2010-es évek elején ismételten fokozódó köztér-átnevezések hulláma figyelmem a hatalom és a köztér viszonyára irányította. Azok azt eszközök érdekelték, amelyekkel a hatalom reprezentálja magát a város szövetében.

A doktori tanulmányaim első évben megrendezett FOTÓ/MODELL 2. kiállítás jó lehetőséget adott a tervezett kutatási program megkezdéséhez. A kiállításhoz kiválasztott témán keresztül alkalmam volt vizsgálni egy szoborcsoport és környezetének kapcsolatát, valamint a társadalmi rendszerek változásainak művekre gyakorolt hatását. A kiállítást a Magyar Képzőművészeti Egyetem Könyvtár, Levéltár és Művészeti Gyűjtemény, valamint a Doktori Iskola szervezte, amely többek között az Egyetem könyvtárának fotóarchívumából kiválasztott képekre adott művészi reakciók kiállítását is magában foglalta. A kiállításra készült projektem a Horvay-féle Kossuth-szoborcsoport történetével foglalkozott.

2. Az értekezés tárgya, tartalmi felépítése

Művészként fokozott figyelemmel követem a hatalom köztér átalakítási törekvéseit. Dolgozatom két budapesti helyszínen vizsgálja a köztér emlékezetpolitikai és térrendezési gyakorlatát, a térben megnyilvánuló hatalmi láthatóságra való törekvést és az átalakításokkal szemben reflektáló képzőművészeti reakciókat.

Előtanulmányaimon és saját korábbi munkáimon túl ismertetni kívánok néhány, munkáim értelmezése szempontjából releváns térelméleti alaptézist, melyeken keresztül értelmezhetővé válik a tér és a hatalom kapcsolata. A dolgozatnak nem célja a térelméletek részletes taglalása.

Célom a köztér szimbolikus birtokbavételére és a kollektív emlékezetre irányuló politikák vizsgálata, megfigyelve a több rendszeren átívelő változásokat a Szabadság téren és a Kossuth téren. A kutatás vázlatosan áttekinti az elmúlt száz év emlékezetpolitikai változásainak hatását a vizsgálat tárgyát képező terekre vonatkozóan. Fókuszpontja a 2010

utáni átalakulások vizsgálata a szimbolikus térfoglalás eszközeinek – mint a köztér- és utcanév-változtatások, emlékműállítások, valamint a térátalakítás – megfigyelése révén.

A két vizsgált köztér kiválasztását az indokolja, hogy kiemelt státuszuk miatt kultúrpolitikai játszmák aktív terei. Megvizsgálva változásait jól kirajzolódnak a változó hatalmak ideológiai térfoglalási gyakorlatai. A Kossuth tér, ami jelenleg az ország kiemelt nemzeti emlékhelye, jelentős térrendezésen esett át az elmúlt években, kitörölve negyven év történelmi lenyomatát a tér emlékezeti szövetéből. A Szabadság tér szintén fontos tere a hatalmi térfoglalási gyakorlatoknak. Itt a Kossuth térrel ellentétben egy emlékmű-telítődési gyakorlatnak lehetünk szemtanúi, ahol a szobrokat áthelyezés helyett szembe állították egymással a változó hatalmi törekvéseknek megfelelően.

A dolgozatban vizsgálom az alulról induló kezdeményezéseket a felülről diktált narratívákkal szemben. Arra keresem a választ, hogy az átalakítások milyen módosulásokat okoztak a város általam tárgyalt emlékezési tereiben és azok milyen reakciókat váltottak ki a képzőművészekből. Továbbá vizsgálom, hogy a szimbolikus térfoglalás hogyan strukturálja a képzőművészeti teret.

A disszertáció címe, *Mű-émlék-mű* többféle olvashatósági lehetőséget rejt, játékos és egyben provokatív szóösszetételként magában foglalja az emlékezet és az emlékmű fogalmát is. Célom a két fogalom között fennálló kapcsolat bemutatása a tér és az emlékezet kutatásának ismertetésén keresztül. A dolgozatnak nem célja ezen fogalmak elméleti kereteinek továbbfejlesztése és új definíciók létrehozása.

Az elméleti részt követően képzőművészeti példákon keresztül ismertetem az emlékezetkutatás és a kollektív emlékezet német emlékezeti gyakorlatát. Ezután a magyarországi versengő emlékezetek témakörét tárgyalom, és végül a Szabadság tér példáján keresztül – amit a versengő emlékezetek tereként értelmezek – rámutatok a magyar emlékezetkultúra kihívásaira is.

Az emlékművek és az ellenemlékművek fogalmi körbejárásával bemutatom az *Eleven emlékmű társadalmi mozgalmat* és létrejöttének körülményeit, kiváltó okait. Célom, hogy rávilágítsak az *Eleven emlékmű* és a német megszállási emlékmű egymással egybeforrt kapcsolatára.

Ezt követi a *Steindl Imre Program* mint az utóbbi évtized egyik legátfogóbb térrendezési programjának bemutatása. A 2010-es választások megnyerése után a kormány

megkezdte emlékezetpolitikai térrendezési terveinek hosszútávú kidolgozását. Ezen törekvések legkiemeltebb helyszínei a Kossuth tér és környéke, valamint a Budai Vár, ahol a második világháborúban lebombázott paloták betonformába öntése történik napjainkban. A dolgozatnak nem célja a *Nemzeti Hauszmann Program* ismertetése.

3. Hipotézisek

1. Feltételezem, hogy a hatalom szimbolikus térfoglalást hajt végre – kiterjeszti hatalmát a térre – rajta keresztül saját értékeit közvetíti. Az átalakításokon keresztül dekódolhatóvá válnak a kollektív emlékezetet változtató szándékok.
2. Feltételezem, hogy a hatalom önreprezentációs törekvései a terek szimbólumrendszerének meghatározásával és változtatásával indikátor szereppel bírnak a kapcsolódó képzőművészeti megnyilvánulásokban, akciókban, közösségi aktivitásokban, alkotói folyamatokban.
3. Feltételezem, hogy a reprezentációs terekért vívott harcban a hatalmi pozíciók hatással vannak a kulturális és ezen belül a képzőművészeti szintésre is.

4. A kutatás forrásai, a feldolgozás módszerei

Áttekintve a hipotéziseket látható, hogy minden esetben elméleti és - művészi példákon keresztül - gyakorlati eredményeken alapuló bizonyítással lehet élni. A hipotézisek igazolásához és kutatáshoz a hazai szakirodalom mellett igyekeztem nemzetközi írásokra is támaszkodni. A dolgozatban vizsgált témakörök döntően hazai vonatkozása miatt dominálnak a magyar nyelvű szakirodalmi források, újságcikkek.

Röviden ismertetem az emlékezetkutatás megélénkülésének folyamatait és okait, valamint nemzetközi és hazai vonatkozásait. A vonatkozó nemzetközi szakirodalmak a kutatási téma népszerűsége miatt jó arányban állnak rendelkezésre magyar fordítások. A kutatások megerősítettek abban, hogy mind hazai, mind nemzetközi szinten továbbra is van relevanciája a kutatott területnek. A szakirodalom feldolgozásán túl áttekintem korábbi empirikus kutatások eredményeit, valamint saját megfigyeléseimre és kísérleteimre is támaszkodom kutatásaimban.

Kutatásom bizonyítja, hogy a hatalmi önreprezentációs törekvések a terek szimbólumrendszerének meghatározásával és változtatásával hatással vannak a képzőművészeti megnyilvánulásokra, akciókra, közösségekre, alkotói folyamatokra.

Dolgozatom személyes képzőművészeti megközelítésű. A kutatásomban azokat a tereket említettem példaként, amelyek kiemelt helyei a hatalomnak, ugyanakkor művészként

számomra is fontos vizsgálódási terepek. A rajtuk tapasztalható változások hatással vannak alkotói tevékenységemre. A dolgozat elején ismertettem a térhez fűződő viszonyomat és azokat az elméleti megközelítéseket, amelyek hatottak rám. Néhány fontos elméleti fogalom – mint például Edward W. Soja trialektikus térkonceptiója – mentén vizsgáltam és saját munkáimmal illusztráltam a térbeliség művészként rám gyakorolt hatását.

Bizonyítottam, hogy a hatalmi változások befolyásolják a közterek építészeti és képzőművészeti arculatát. A reprezentációs terekért vívott harcban a hatalmi pozíciók hatással vannak a kulturális és ezen belül a képzőművészeti színtérre is. Az érdekérvényesítési képességek azonban egyenlőtlenek. Az elmúlt évtizedben fokozatosan kiszorultak és elsorvadtak az alulról érkező kezdeményezések, melyek a rendszerváltás utáni időszakban indultak el.

4. További kutatási lehetőségek, a kutatás korlátai

A dolgozatban tárgyalt kutatási téma igen szerteágazó, magában rejt az eltévelyedés kockázatát. Fontosnak tartom felvállalni a kutatásban rejlő hibázási lehetőségeket éppúgy, mint az alkotói folyamatokban. Kutatásaimnak határt szabott, hogy mára a világhálón olyan mennyiségben érhető el irodalom a vizsgált emlékezetkutatás témakörben – az angol nyelv mellett számtalan más idegen nyelven is – amelynek teljes körű feldolgozása gyakorlatilag lehetetlen vállalkozás számomra. Az emlékezetkutatás iránt nemzetközi szinten is kiemelt érdeklődés mutatkozik országoként eltérő kutatási célokkal. A kutatásom empirikus része a magyar viszonyokat, azon belül a Kossuth és Szabadság tér közelmúltbeli történetét, valamint a szoborállításokra és átalakításokra adott művészeti reakciókat vizsgálja. Megállapításaim így hazai vonatkozásban érvényesek.

Dolgozatom célja a választott kutatási témán keresztül saját alkotói folyamataim áttekintése az egyetem utáni közvetlen időszaktól mostanáig. A művészeti kutatói- és alkotói folyamatok összehangolása, ezek tudományos módszerekkel való alátámasztása nem egyszerű feladat. Folyamatosan dolgozott bennem az a kérdés, hogy milyen elvárásoknak kell megfelelnie egy kutatás alapú képzőművészeti disszertációnak?

Különböző tudományterületek doktori dolgozatait és publikációit tanulmányozva körvonalazódott bennem egy formai keretrendszer. A dolgozat esetleges töredezettsége összefüggést mutat a képzőművész alkotói folyamatainak bizonytalanságával, a próba hiba módszerrel, az alkotói válsággal és kiegészéssel való küzdelemmel, valamint a továbblépési kísérletekkel. A hatalmi játszmák és a fokozódó megosztottság érzése erősen befolyásolja

alkotói és önreprezentációs kiállásomat. A dolgozat tekinthető az alkotói és az arra hatással lévő folyamatok elemzésének, mely hozzásegít a továbblépéshez. A dolgozat megírása ugyanakkor lehetőséget adott egy átfogó alkotói vizsgálatra is. Az önmagam számára feltett kérdések konklúziója a tér vizsgálatán túl a tér aktívabb használati lehetőségének felismerése és ennek beemelésének szükségessége az alkotói folyamataimba. A kutatás felhívta figyelmem a szobrászati megközelítések használatának fontosságára későbbi munkáimban.

Magát a művészeti munkát is folyamatos kutatásnak, kísérletezésnek és tanulási folyamatnak gondolom. Egy változó hatalmi és kulturális keretrendszerben keresem az önazonosságom. Az összetett és szerteágazó emlékezetkutatási fogalmi keretrendszert alapul véve próbálok szabadon kísérletezni a művészi kifejezésformákkal. Fontos tapasztalat számomra, hogy az általam összegyűjtött adatok miként kapcsolhatók össze alkotói folyamataimmal.